

امّتک اسلامی افغانستان

وزارت ارشاد، حج و اوقاف
ریاست عمومی ارشاد و انسجام مساجد

موضوع خطابت روز جمعه و تقریر و بیان
تحریر شده که به تمام خطباء مرکز و ولایات
به هر دو زبان ملی کشور (دري و پشتو) ارسال میگردد

۲۳/ جمادی الاولیٰ / ۱۴۴۷ هـ، ق موافق ۲۳/ عقرب/ ۱۴۰۴ هـ، ش

خدمات علمی و اخلاقی مدارس دینی برای اصلاح جامعه

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي هدانا للإسلام وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله، رضينا بالله رباً، وبالإسلام ديناً، وبمحمد نبياً، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، أرسله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون، وصلّى الله على نبينا وبارك عليه وعلى آله وصحبه إلى يوم الدين، أما بعد:

قال الله سبحانه وتعالى: (وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ) التوبة: (۱۲۲)

حضر محترم!

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته!

برتری دین مقدس اسلام بر سایر ادیان در این است که دین اسلام، دین عقلانیت است و در هر بخش از زندگی احکام و رهنمودهای الهی دارد. برای آموختن این احکام و رهنمودها، پیامبر اکرم ﷺ و صحابه کرام نظام خاصی را به وجود آوردند که مدرسه، نماد آن نظام است.

مدارس دینی، آن مناره‌های بلند و درخشان اسلام‌اند که در هر زمان و مکان، راه را برای جامعه روشن می‌سازند.

مدارس دینی، آن قلعه‌های استوار هدایت و اصلاح‌اند که در اصلاح فرد و جامعه نقش سازنده‌ای دارند.

مدارس دینی، آن گهواره‌های علم و دانش‌اند که در همین گهواره‌ها امامان بزرگ و عالمان سترگ دین پرورش یافته‌اند. مدارس دینی، مکان‌های مقدسی هستند که در آن‌ها کتاب خدا (قرآن) و سخنان پیامبر ﷺ خوانده می‌شود.

مدارس دینی، آن دژهای عظیم اسلام‌اند که از درون آن‌ها دلاوران و فاتحان بزرگ اسلام فارغ‌التحصیل شده‌اند.

مدارس دینی، مکان‌های مقدسی هستند که همواره در آنجا دعوت‌گران راه حق برای اصلاح و رستگاری امت اسلامی تربیت می‌شوند.

مدارس دینی، آن مکان‌هایی‌اند که پیوسته در آن‌ها برای خیرخواهی و اصلاح جامعه‌ی اسلامی کتاب‌ها خوانده می‌شود و درس‌هایی در جهت بهبود جامعه‌ی اسلامی و کامیابی دنیا و آخرت تدریس می‌گردد، تا جامعه‌ی اسلامی به مرحله‌ی واقعی موفقیت برسد و در برابر دیگر ملت‌ها جامعه‌ای با عزت گردد.

در مدرسه‌ی دینی، هم استادان و هم شاگردان، در اندیشه و تلاش این هستند که چگونه می‌توان جامعه‌ی اسلامی را اصلاح کرد و چگونه باید آن را از هلاکت دنیا و آخرت نجات داد.

در حقیقت، مدارس دینی مراکز زنده نگه داشتن فعالیت‌های مسجد هستند؛ جایی که انسان علم می‌آموزد، تربیت سالم می‌گیرد، زهد و تقوا را می‌آموزد و هنرهای عملی اصلاح جامعه را فرا می‌گیرد.

پایه‌گذاری مدارس دینی را خود رسول‌الله صلی الله علیه و سلم در مسجد نبوی نهاد. در زمان پیامبر ﷺ و خلفای راشدین، مسجد همان مدرسه‌ی دینی مسلمانان بود. رسول‌الله ﷺ در مسجد احکام الهی را برای مسلمانان بیان می‌کرد و تربیت عقیدتی، عملی و روحی آنان را در همان‌جا انجام می‌داد. پیامبر ﷺ در مسجد به موعظه، نصیحت، بیان احکام دینی، تربیت مجاهدان برای جهاد و تجهیز آنان برای غزا می‌پرداخت؛ حتی در برخی موارد، مجاهدان تمرین‌های عملی جهاد را در مسجد انجام می‌دادند.

رسول‌الله ﷺ در مسجد میان مردم قضاوت و تصمیم‌گیری‌های صلح و اصلاح انجام می‌داد و با سفیران و مهمانان نیز در همان‌جا دیدار می‌کرد.

در مسجد نبوی، گروهی از اصحاب به نام اصحاب صفه اقامت داشتند که مانند شاگردان مدارس امروزی از پیامبر ﷺ دانش دینی می‌آموختند.

در زمان رسول‌الله ﷺ، همه یا بیشتر صحابه برای جهاد بیرون می‌رفتند و پیامبر ﷺ در مدینه منوره باقی می‌ماند. خداوند برای تأیید مدرسه‌ی مسجد نبوی چنین فرمود: همه‌ی مؤمنان نباید به‌طور کامل برای جهاد بیرون روند، بلکه باید گروهی در مدینه بمانند تا در مدرسه‌ی نبوی احکام و مسائل تازه نازل شده را بیاموزند و سپس آن را به کسانی که برای جهاد رفته‌اند آموزش دهند. خداوند متعال می‌فرماید: ﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾. التوبة: (۱۲۲)

ترجمه:- و شایسته نیست که همه‌ی مؤمنان (یک‌جا) به جهاد بیرون روند. پس چرا از هر گروهی از آنان، طایفه‌ای بیرون نرود تا در دین آگاهی یابند و هنگامی که به سوی قوم خود بازگشتند، آنان را بیم دهند، باشد که پرهیز کنند.

خلاصه این است که در زمان پیامبر علیه‌السلام، مسجد نبوی مدرسه‌ی مسلمانان بود و در آن مدرسه، سلسله‌ی تعلیم و تعلم به‌طور پیوسته جریان داشت. پس از رحلت رسول‌الله صلی الله علیه و سلم، در دوران حضرت ابوبکر صدیق، حضرت عمر فاروق و حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنهم نیز مسجد نبوی برای مسلمانان گهواره‌ی علم و مرکز اصلاح جامعه و مدرسه‌ی آموزش باقی ماند.

در زمان پیامبر علیه‌السلام، در مسجد نبوی حلقه‌هایی برای آموزش احکام دینی و اصلاح تشکیل می‌شد و در زمان صحابه‌ی کرام نیز آنان در مساجد جلسات علمی، زهد و تقوا برگزار می‌کردند. درباره‌ی فضیلت این حلقات، در روایتی آمده است که پیامبر علیه‌السلام نشستن در حلقه‌ای را برگزید که در آن علم آموخته و به دیگران آموزش داده می‌شد: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ مِنْ بَعْضِ حُجْرِهِ، فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ، فَإِذَا هُوَ بِحَلَقَتَيْنِ، إِحْدَاهُمَا يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ، وَيَدْعُونَ اللَّهَ، وَالْأُخْرَى يَتَعَلَّمُونَ وَيُعَلِّمُونَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ عَلَى خَيْرٍ، هَؤُلَاءِ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ، وَيَدْعُونَ اللَّهَ، فَإِنْ شَاءَ أَعْطَاهُمْ، وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُمْ، وَهَؤُلَاءِ يَتَعَلَّمُونَ وَيُعَلِّمُونَ، وَإِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا»، فَجَلَسَ مَعَهُمْ (سنن ابن ماجه ۸۳/۱)

ترجمه:- عبدالله بن عمرو بن عاص رضی الله عنه روایت می‌کند که روزی پیامبر علیه‌السلام از یکی از حجره‌ها (خانه‌ها) بیرون آمد و داخل مسجد شد. در آنجا دو حلقه دید: در یکی گروهی قرآن کریم تلاوت می‌کردند و از خداوند دعا می‌خواستند، و در حلقه‌ی دیگر گروهی علم می‌آموختند و به دیگران آموزش می‌دادند. پیامبر علیه‌السلام فرمود: هر دو گروه بر کار نیک مشغول‌اند؛ اینان

قرآن می‌خوانند و از خدا حاجت می‌طلبند—اگر خدا بخواهد به آنان عطا می‌کند و اگر بخواهد باز می‌دارد—اما آن گروه دیگر علم می‌آموزند و آموزش می‌دهند، و من به عنوان معلم برانگیخته شده‌ام. سپس در همان حلقه‌ی علم‌آموزی نشست. در دوران امویان، زمانی که اسلام به شهرهای دیگر گسترش یافت و در شهرهای اسلامی مساجد ساخته می‌شد، در روزگار صفار صحابه و کبار تابعین نیز مسجد، همان جایگاه مدرسه را داشت و حلقات علمی در آن برپا می‌شدند. علاوه بر مسجد نبوی و مسجد الحرام، در دیگر شهرها نیز مدارس و حلقات علمی بزرگ برپا شد؛ از جمله در بغداد «جامع بغداد»، در شام «جامع دمشق» و در مصر «مسجد عمرو بن عاص» از مشهورترین آن‌ها بودند.

در هر یک از این حلقات، صدها شاگرد علوم مختلفی چون تفسیر، حدیث، مغازی، لغت عربی و سایر علوم را می‌آموختند. همچنین در دوران امویان و عباسیان، چهار مدرسه‌ی بزرگ فقهی پدید آمد: در کوفه، مدرسه‌ی فقهی امام اعظم ابوحنیفه رحمه‌الله؛ در مدینه‌ی منوره، مدرسه‌ی فقهی امام مالک رحمه‌الله؛ در شام، مدرسه‌ی امام اوزاعی در علم مغازی؛ و پس از آن، مدارس امام شافعی و امام احمد بن حنبل رحمه‌الله. تمام این مدارس در مساجد برپا بودند. پس از آن، در دوره‌ی خلافت عباسیان، مدارس مستقلی بیرون از مسجد تأسیس شدند، از جمله: در نیشابور «مدرسه‌ی بیهقیه»، در شهر بست ولایت هلمند «مدرسه‌ی امام ابن حبان بُستی»، در بغداد «دارالعلم» تأسیس شده به دست ابونصر- سابور بن اردشیر، و در قرن دوم هجری مدرسه‌ای مستقل در بخارا بنا شد. نصر بن سبکتکین، برادر محمود غزنوی، مدرسه‌ای مستقل به نام «السعیدیه» ساخت، و در قرن سوم هجری نیز در بصره مدرسه‌ای مستقل تأسیس گردید.

اما برای نخستین بار، به شکل رسمی، مدرسه‌ای جدا از مسجد در جهان اسلام به وسیله‌ی نظام‌الملک طوسی سلجوقی (وزیر دولت سلجوقیان) در سال ۴۵۷ هـ.ق در بغداد تأسیس شد که به نام النظامیه شهرت یافت. او برای مدرّسان از خزانه‌ی دولت معاش رسمی تعیین کرد و برای طلاب نیز مکان اقامت و خوراک فراهم ساخت. (الموسوعة العربية العالمية، ج ۳۴) زمانی که مدرسه در مسجد بود، استاد و شیخ هیچ‌گونه حقوق و معاشی نداشتند؛ اما پس از جدا شدن مدرسه از مسجد، برای مدرّسان و شیخان حقوقی مقرر شد. هنگامی که مدرسه در مسجد قرار داشت، برای شاگردان جای اقامت معینی وجود نداشت و امکانات خوراکی نیز برای آنان فراهم نبود.

در دوران ابتدایی که مدرسه در مسجد بود، رشته‌ها و علوم تدریسی محدود به تفسیر، حدیث، سیره، مغازی و لغت عربی بود. اما با تغییر روش تدریس و افزایش تعداد حلقات در مساجد، که موجب بالا رفتن صداها در مساجد می‌شد، ضرورت یافت تا مدارس از صحن مسجد جدا شوند. همچنین با گسترش علوم دیگر مانند علم کلام، فلسفه و علوم گوناگون، جدا شدن مدارس از مساجد لازم شد تا حرمت مساجد حفظ گردد.

هرچند مدارس بزرگ دینی از بستر مسجد جدا شدند، اما در رسالت و خدمت علمی آنان هیچ‌گونه کاستی رخ نداد؛ بلکه حوزه آموزش و فراگیری دانش گسترده‌تر و پویاتر گردید.

خدمات علمی و اخلاقی مدارس دینی در اصلاح جامعه:

مدارس دینی از لحاظ علمی و اخلاقی برای اصلاح جامعه خدمات فراوانی ارائه کرده‌اند که برخی از مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

۱- در مدارس دینی، مسلمانان احکام، هدایت‌ها و رهنمودهای سودمند الهی را می‌خوانند و می‌آموزند:

این خود یکی از بزرگ‌ترین خدمات در جهت اصلاح جامعه است. هنگامی که انسان از اوامر و نواهی خداوند آگاه می‌شود، اعمالی را انجام می‌دهد که برای خودش و جامعه‌اش سود دنیوی و اخروی دارد و از کارهایی که موجب زیان و خسارت برای او و جامعه است پرهیز می‌کند.

وقتی انسان نیک و بد را بشناسد، خود را از بدی‌ها باز می‌دارد؛ و در مدارس دینی همین اوامر و نواهی الهی بیان می‌شود که سبب سعادت و خوشبختی جامعه می‌گردد.

جامعه تنها با کتاب خداوند و سنت رسول الله صلی الله علیه و سلم اصلاح می‌شود؛ چنان که امام مالک رحمه الله فرموده است: (لا یصلح آخر هذه الأمة إلا بما صلح به أولها) (شرح العقيدة الطحاوية / الحوالی، ص: ۹)

ترجمه:- آخرین بخش از این امت اصلاح نخواهد شد مگر به همان چیزی که بخش نخستین آن به وسیله‌ی آن اصلاح شد.

۲- مدارس دینی مراکز آموزش علم و دانش‌اند:

در مدارس دینی مردم علم و دانش می‌آموزند، و کسب علم و معرفت، از اسباب اصلاح جامعه است. هر جامعه‌ای که علم نافع در آن بیشتر باشد، به همان اندازه از بدبختی و جهل دورتر است.

آموختن علم بر هر مسلمان چه مرد و چه زن واجب است. به اندازه‌ای علم فراگرفتن بر هر انسان واجب است که بتواند حلال و حرام را بشناسد. چنین دانشی بر هر فرد بالغ و عاقل فرض است تا در کارهای روزانه‌اش به حرام آلوده نگردد. در مدارس دینی، مسائل فقهی آموزش داده می‌شود؛ مسائلی که درباره‌ی احکام حلال، واجب، سنت، مستحب، مندوب، حرام و مکروه بحث می‌کند.

مدارس دینی به جامعه علمای تربیت یافته، فقیهان، حافظان قرآن کریم و زاهدان تقدیم می‌کنند؛ و همین علما هستند که احکام خداوند را از منبرها و در حلقات درس برای مردم بیان می‌کنند و جامعه را به سوی اصلاح هدایت می‌نمایند. این خود یکی از بزرگ‌ترین خدمات مدارس دینی در مسیر اصلاح مردم است.

درباره‌ی فراگیری علم، آیات و احادیث فراوانی آمده است. خداوند جل جلاله می‌فرماید: (فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ) (النحل: ۴۳) ترجمه: از اهل ذکر (دانایان) پرسید اگر نمی‌دانید.

در آیه‌ی مبارک دیگری، خداوند متعال مقام و منزلت صاحبان علم را چنین بیان کرده است: (يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ) (المجادلة: ۱۱)

ترجمه:- خداوند کسانی را که از میان شما ایمان آورده‌اند و آنان را که به آنان علم داده شده است، درجاتی بلند می‌بخشد، و خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است.

در حدیث شریف آمده است: «وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ، يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ، وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ، إِلَّا نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ، وَغَشِيَتْهُمْ الرَّحْمَةُ، وَحَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ، وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ». (صحیح مسلم، ۲۰۷۴/۴)

ترجمه:- هیچ گروهی در خانه‌ای از خانه‌های خدا (مساجد) گرد هم نمی‌آیند تا کتاب خدا (قرآن کریم) را تلاوت کنند و در میان خود آن را به یکدیگر آموزش دهند، مگر آنکه آرامش و وقار بر آنان نازل می‌شود، رحمت الهی آنان را دربر می‌گیرد، فرشتگان آنان را احاطه می‌کنند، و خداوند یاد آنان را نزد کسانی که در پیشگاه اویند (فرشتگان مقرب) می‌نماید.

شارحان حدیث گفته‌اند که منظور از عبارت (وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ)، فراگیری تمام علمی است که در قرآن کریم وجود دارد.

امام نووی رحمه الله نیز در شرح این حدیث فرموده است: (وَيُلْحَقُ بِالْمَسْجِدِ فِي تَحْصِيلِ هَذِهِ الْفَضِيلَةِ الْجَمَاعَةُ فِي مَدْرَسَةٍ وَرِبَاطٍ وَنَحْوِهِمَا)

(شرح النووي علی مسلم، ۲۲/۱۷)

ترجمه:- فضیلت گردآمدن در مسجد برای فراگیری قرآن، شامل همه‌ی مکان‌هایی نیز می‌شود که مردم در آن برای آموختن کتاب خدا گرد هم می‌آیند، مانند مدرسه، رباط (جایی که فقیران در آن زندگی می‌کنند) و دیگر جاها.

همچنین طلب علم بالای هر مسلمان فرض است. در حدیث شریف آمده است: (طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) (سنن ابن ماجه، ۸۱/۱)

ترجمه:- طلب علم بر هر مسلمان واجب است.

امام فضیل بن عیاض رحمه الله در شرح این حدیث می‌فرماید: (كل عمل كان عليك فرضاً فطلب علمه عليك فرض، وما لم يكن العمل به عليك فرضاً فليس طلب علمه عليك بواجب) (معالم السنن، لأبي سليمان الخطابي ۳۸/۳)

ترجمه:- هر کاری که انجام آن بر تو فرض باشد، طلب علم مربوط به آن نیز بر تو فرض است، و هر کاری که انجامش بر تو فرض نباشد، طلب علم آن نیز بر تو واجب نیست.

شیخ الاسلام سهروردی رحمه الله می‌گوید: علما درباره آن علمی که طلبش واجب است، دیدگاه‌های گوناگونی دارند. برخی گفته‌اند منظور، علم اخلاص و شناخت آفات نفس است؛ برخی گفته‌اند مقصود علم شناخت حلال و حرام است؛ گروهی دیگر گفته‌اند منظور، علم بیع و شراء، نکاح و طلاق است؛ و برخی نیز گفته‌اند مراد از آن علم نمازهای پنج‌گانه است. (شرح المشكاة للطیبي، ۶۷۸/۲)

در هر صورت، مدارس دینی علما را برای جامعه تربیت می‌کنند و این خود بزرگ‌ترین خدمت در جهت اصلاح جامعه است.

۳- مدارس دینی در جامعه دین مقدس اسلام را ترویج می‌کنند:

مدارس دینی مراکز نشر دین‌اند و در سراسر جهان برای گسترش دین، بهترین و بی‌بدیل‌ترین وسیله به شمار می‌روند. جامعه‌ای که در آن دین و دینداری وجود نداشته باشد، در حقیقت جامعه‌ای مرده است؛ و جامعه‌ای که دین در آن حاکم باشد، جامعه‌ای زنده است.

گسترش دین الهی در میان مردم و نشر- و تبلیغ دین اسلام، وظیفه‌ای است که بر عهده‌ی مسلمانان نهاده شده است، و این وظیفه از طریق مدارس دینی به بهترین وجه انجام می‌گیرد. زیرا در مدارس دینی، علاوه بر آموزش فنون و علوم گوناگون، کتاب خداوند - قرآن کریم - تفسیر و شرح می‌شود، و احادیث نبوی و علوم حدیث که منابع اصلی شریعت‌اند، تدریس می‌گردند.

همچنین در مدارس دینی، کتاب‌های فقهی خوانده می‌شوند که انسان را با حلال و حرام آشنا می‌سازند؛ و جامعه‌ای که افراد آن حلال و حرام را بشناسند، جامعه‌ای صالح و سالم است.

خداوند متعال خطاب به پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: (وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ) (النحل: ۴۴)

ترجمه:- ما ذکر (قرآن) را بر تو نازل کردیم تا برای مردم آنچه را که بر آنان نازل شده است، بیان کنی، باشد که آنان بیندیشند.

وجه ۱ استدلال: علمای امت بر این نکته اتفاق دارند که هر خطابی که در قرآن کریم متوجه پیامبر علیه السلام است، پس از رحلت ایشان، متوجه امت او نیز می‌باشد.

رساندن احادیث رسول الله صلی الله علیه وسلم به دیگران، افزون بر اینکه مسئولیتی بزرگ است، پاداشی عظیم نیز دارد. پیامبر علیه السلام درباره‌ی چنین شخصی دعا کرده و فرموده است: «نَضَّرَ اللَّهُ أَمْرًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَوَعَاَهَا وَحَفِظَهَا وَبَلَّغَهَا». (سنن الترمذی ۳۴/۵)

ترجمه:- خداوند چهره‌ی آن کسی را تازه و درخشان گرداند که سخن مرا بشنود، آن را حفظ کند و سپس به دیگران برساند.

دعوت به سوی دین خداوند از وظایف این امت است، و دعوت دیگران به سوی اسلام، فریضه‌ای بزرگ به شمار می‌آید؛ چنان که خداوند متعال می‌فرماید: (وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) (آل عمران: ۱۰۴)

ترجمه:- باید از میان شما گروهی باشند که مردم را به نیکی دعوت کنند، به کار نیک امر نمایند و از کار زشت بازدارند؛ و آنان همان رستگاران اند.

در مدارس دینی، عمل «امر بالمعروف و نهی عن المنکر» به صورت پیوسته جریان دارد و برای انجام این رسالت، افراد تربیت می‌شوند.

۴- در مدارس دینی، مردم به اخلاق عالی اسلامی پرورش می‌یابند:

در مدارس دینی، ارزش‌های اخلاقی اسلام تقویت می‌شوند، مانند: عفو و گذشت، بردباری، کنترل خشم، پرهیز از انتقام، یاری نیازمندان، چشم‌پوشی از جاهلان، راستگویی، امانتداری و پرهیز از خیانت.

این آموزه‌ها نقش سازنده‌ای در اصلاح جامعه دارند و از اصول شریعت اسلامی‌اند.

طلاب و شاگردان مدارس دینی در اخلاق نیکو تربیت می‌شوند، و سپس در جامعه نمونه‌های اخلاق عالی را به نمایش می‌گذارند، به گونه‌ای که دیگران نیز از آنان الگو می‌گیرند و به اخلاق کریمانه تمایل پیدا می‌کنند.

پیامبر علیه‌السلام فرمودند: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ». (المستدرک ۲/۶۷۰، السنن الکبری للبیهقی ۱۰/۱۹۱)

ترجمه:- من تنها برای کامل کردن فضایل اخلاقی برانگیخته شده‌ام.

در حدیث مرسل دیگری آمده است که پیامبر علیه‌السلام فرمودند: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى كَرِيمٌ يُحِبُّ مَعَآلِيَ الْأَخْلَاقِ وَيَكْرَهُ سَفْسَافَهَا». (المستدرک ۱/۱۱۱، السنن الکبری للبیهقی ۱۰/۱۹۱) ترجمه: خداوند کریم است، و اخلاق بلند را دوست دارد و از اخلاق پست و حقیر بیزار است.

۵- در مدارس دینی، به مردم سیاست شرعی آموزش داده می‌شود، که جامعه از تشنج و پراگندگی حفاظت و در جامعه اصلاح را بوجود می‌آورد.

در مدارس دینی، مغازی و سیره‌ی رسول‌الله صلی‌الله‌علیه‌وسلم و تاریخ صحابه‌ی کرام تدریس می‌شود، تا اندیشه‌های سیاسی طلاب رشد یابد و با سیاست‌ها و تدابیر پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وسلم آشنا شوند، و خود را از سیاست‌های دروغین و فریب‌کارانه‌ی جوامع بشری حفظ کنند. این امر، خدمتی بزرگ در مسیر اصلاح جامعه است.

در حدیث شریف آمده است که پیامبر علیه‌السلام فرمودند: (كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ، كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ، وَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، وَسَيَكُونُ خُلَفَاءُ فَيَكْثُرُونَ. قَالُوا: فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: فُوا بِبَيْعَةِ الْأَوَّلِ فَأَلَّوْا، أَعْطَوْهُمْ حَقَّهُمْ، فَإِنَّ اللَّهَ سَائِلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ). (صحیح البخاری ۵۶۱/۸)

ترجمه:- بنی‌اسرائیل را پیامبران اداره می‌کردند؛ هرگاه پیامبری وفات می‌کرد، پیامبر دیگری جانشین او می‌شد. اما پس از من دیگر پیامبری نخواهد آمد، و پس از من خلفایی خواهند بود که زیاد خواهند شد. صحابه عرض کردند: ای رسول‌خدا، ما را چه فرمان می‌دهی؟ فرمود: بیعت نخستین را ادا کنید و سپس بیعت بعدی را؛ حق آنان را بپردازید، زیرا خداوند از آنان درباره‌ی رعیتی که بر آنان گمارده است، بازخواست خواهد کرد.

۶- خدمات مدارس دینی در زمینه‌ی علوم تجربی و علمی:

مدارس دینی در زمینه‌ی علوم طبیعی و تجربی نیز خدماتی فراموش‌نشده‌ی به جامعه بشری ارائه کرده‌اند.

در دوران عباسی، تمام علوم علمی و فناوری از زبان‌های دیگر به عربی ترجمه شد، و مدارس دینی دانشمندان و نوابغی در این علوم پرورش دادند و به جامعه اسلامی دانشمندانی چون ابوبکر رازی، ابن‌الهیثم، ابوریحان بیرونی، ابن‌سینا، خوارزمی، جابر بن حیان، فارابی، ابن‌النفیس، زهرای، البتانی و دیگران را تقدیم کردند.

این عالمان در خدمت رفاه و پیشرفت جامعه، خدمات بزرگی ارائه کردند؛ در دانش طب و جراحی، در فیزیک، شیمی و جبر، در زمین‌شناسی، هواشناسی و جغرافیا، و در علم ستاره‌شناسی و فلکیات، که همه پایه‌های علوم و فناوری امروزی را تشکیل می‌دهند.

دانشمندان معاصر جهان در واقع شاگردان و ادامه‌دهندگان راه همان دانشمندان مسلمان‌اند.

۷- مبارزه با رسوم، عنعنات و افکار ناپسند و باطل:

انسان موجودی است که طبیعتاً اجتماعی آفریده شده است؛ یعنی با دیگران زندگی می‌کند و نشست و برخاست دارد. از همین‌رو، اندیشه‌ها، عقاید، رسوم و عنعنات کسانی که با او معاشرت دارند، در زندگی‌اش اثر می‌گذارد. به همین دلیل، در جامعه‌ی اسلامی گاهی عقاید نادرست، رسوم و عنعنات مخالف با اسلام و افکار باطل دیده می‌شود. مدرسه‌ها (مراکز دینی) برای جلوگیری از چنین افکار، عقاید، رسوم و عنعنات بیگانه تلاش می‌کنند، و راهنمایی‌ها و هدایت‌های راستین اسلامی را برای مسلمانان بیان می‌نمایند و با افکار، مذاهب، رسوم و رواج‌هایی که مخالف شریعت‌اند، مبارزه می‌کنند.

اقولِي قولي هذا، استغفر الله لي ولكم ولسائر المسلمين

والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته.